

خمسة المتحیرین

محسن ذاکر الحسینی

امیرعلیشیر نوایی، *خمسة المتحیرین*، ترجمه محمد نخجوانی از ترکی جغتایی، به کوشش مهدی فرهانی منفرد، ضمیمه شماره ۱۲ نامه فرهنگستان، تهران ۱۳۸۱.

انتشار ترجمه فارسی *خمسة المتحیرین*، به کوشش دوست گرامی مهدی فرهانی منفرد و به همت نامه فرهنگستان، خدمت فرهنگی ارزنده‌ای است که یکی از مهم‌ترین اسناد ادبی قرن نهم هجری را در اختیار اهل تحقیق گذاشته و یاد یکی از خادمان صادق فرهنگ و ادب این مرز و بوم، شادروان محمد نخجوانی، را زنده کرده است. ظرفی از این اثر، به‌ویژه منظومات آن را از نظر گذراندم و اشتباهاتی دیدم که ذیلاً به ذکر آنها می‌پردازم:

– به تصریح مترجم و مصحح، این ترجمه در سال ۱۳۱۹ انجام یافته، اما بر روی جلد و صفحه عنوان ۱۳۲۰ آمده است.

– مترجم، در مقدمه و مؤخره، تاریخ اسفند ۱۳۱۹ آورده که قید «اسفند» و نیز سال‌های حیات مرحوم نخجوانی، از شمسی بودن این تاریخ حکایت دارد، اما مصحح، در مقدمه، ۱۳۱۹ هجری قمری آورده است.

– مصراع «کردم اصلاح آن من از خط خوش» (ص ۱۷، بیت سوم)، به صورت «کردم اصلاح آن من از خط خویش» صحیح است.

– در بیت «نی کلکت شکر معنی را کرده چو نیشکر از جوف برون» (ص ۲۱، قطعه آخر)، «چون نیشکر» صحیح است.

– در بیت «قصه کویه شب دراز مرا پاره‌پاره به روز آورده» (ص ۲۲، بیت سوم)،

اضافه «قصه» به کلمه بعد، به اقتضای وزن و معنی نادرست و نشانه اضافه زاید است.
 - در بیت «ز مردم فرستاده‌ای مطلعی خوش کز اهل سخن مثل آن نیست مروی» (ص ۲۴)، «مردم» نادرست و شاید غلط مطبعی است. ضبط صحیح بیت چنین است: «ز مَرُوم فرستاده‌ای مطلعی خوش...». معنای بیت، جناس میان «مروم» و «مروی»، وجود ایهام در کلمه «مروی» و اشاره مؤلف در سطرهای قبل، همه مؤید این تصحیح است.
 - در مصراع «نامد به قرار از این قدر جان زینهار» (ص ۲۶، بیت دوم)، زنهار به جای «زینهار» درست است.

- در مصراع «خوانده به صریر کلکِ تو دوران را» (ص ۲۷، بیت پنجم)، قرائت صحیح چنین است: «خوانده به صریرِ کلکِ تو دوران را»؛ یعنی کلکِ تو با صوتِ خود دورافتادگان را فراخوانده است.

- «دست پنجه» (ص ۲۷، بیت هفتم) خطای چاپی و صحیح آن «دست پنجه» است. این ترکیب در خراسان به صورت «دست و پنجه» رایج است که شاید صحیح‌تر باشد.
 - در بیت «نزدیک شد از دولت دیدار تو دور گر هم گسلند جان و جسم رنجور» (ص ۲۷، قطعه آخر)، ضبط صحیح مصراع دوم چنین است: «کز هم گسلند جان و جسم رنجور».

- در بیت «هریک چو بدین مراد نزدیک رسد گردون به مراد نامرادان نگذاشت» (ص ۲۹، بیت دوم)، ضبط و قرائت صحیح چنین است: «هریک چو بدین مراد نزدیک رسید گردون به مراد نامرادان نگذاشت». یعنی گردون نگذاشت که نامرادان بر مراد خود بمانند.

- «خورشید دبود» (ص ۲۹، بیت سوم) و «أَحْرَزْتَ» (ص ۳۲، بیت اول)، غلط چاپی است و درست آن خورشید بود و أَحْرَزْتَ است.

- این مصراع در دو موضع، دو گونه ضبط شده است: «اخگری بهر خیال خام پختن بر سر است» (ص ۲۳، بیت سوم)، «اخگری بهر خیال خام پختن در سر است» (ص ۳۲، بیت چهارم).

- ابیات ترکی صفحه ۳۳ را نتوانستم بخوانم، اما به لحاظ وزن به نظر می‌رسد در آن عیبی باشد.

- ابیات عربی صفحه ۳۳ در قالب رباعی است و ثبت نشانه جر (کسره) در پایان

قوافی، به لحاظ استقامتِ وزن، ضروری است.
 - «در میان طلاب مدرسه گوهرشاد بیگم، نامقی نام مخدولی بود که از تخم شیطان‌ش می‌شود گفت» (ص ۳۹، سطر ۹ و ۱۰). قرائت صحیح چنین است: «نامقی نام مخدولی بود...».

- در بیت «پر است گوش من از سُبْحَةُ مَلْکِ چو مسیح کجا مشویش خاطر بود نهیقِ خرم» (ص ۳۹)، «سُبْحَةُ مَلْکِ» نابجا افتاده است. به نظر من صِبْحَةُ مَلْکِ صحیح است که مقابل «نهیقِ خرم» و با معنای بیت موافق‌تر است.

- در سطر سوم صفحه ۴۵، «ابوالقاسم باپر»، و در سطر یازدهم همان صفحه «ابوالقاسم باپر» آمده است که صورت دوم به تلفظ هندیان نزدیک‌تر است.

- در صفحه ۵۷، نام سروده‌های کهن‌سالی نوایی «فوائد الاکبر» آمده، که صحیح آن فوائد الکبیر است.

- عنوان دیوان ایام خردسالی امیرخسرو دهلوی، در پانوشت شماره ۸۹ (ص ۵۷) به صورت تحفة الاصغر آمده که صحیح آن تحفة الصغیر است.

اگر ترجمه شادروان نخجوانی با نسخه‌های خطی معتبر خمسة المتحیرین یا، دست کم، با متن چاپی اثر مقابله می‌شد، این خدمت فرهنگی به کمال نزدیک‌تر می‌شد و چه بسا که از آسیب چنین اشتباهاتی مصون می‌ماند.

افزودن چاپ عکسی یا حروفی متن ترکی خمسة المتحیرین، گزارش چاپ‌ها و نسخه‌های خطی اثر، فهرست‌های سه‌گانه کسان، جای‌ها و کتاب‌ها، و تقدیم مقدمه مصحح بر متن، پیشنهادهای دیگری است که در ویرایش بعدی درخور توجه است.

□